

Chestiunea ruteană și minoritățile în relațiile slovaco-ucrainene

ALEXANDER DULEBA

1. Introducere

Scopul acestei lucrări este de a analiza rolul minorităților în mod special al celei rutene, în relațiile slovaco-ucrainene. Chestiunea ruteană este o problemă-cheie, care formează cadrul unei adevărate agende a minorităților slovaco-ucrainene. Motivele sînt după cum urmează:

Într-o anumită măsură, este posibil să ne ocupăm de statutul minorității slovace din Ucraina fără să luăm în considerare chestiunea ruteană. Totuși, este imposibil să o neglijăm dacă avem în vedere faptul că problema ruteană are un potențial de influențare a statutului politic al Regiunii Transcarpatice din Ucraina (regiune ce se învecinează cu Slovacia), precum și faptul că 94% din numărul total de etnici slovaci din Ucraina trăiesc în Regiunea Transcarpatică. În mod cert, este imposibil, de aceea, să ne ocupăm de statutul minorității ucrainene din Slovacia fără a avea în vedere o chestiune ruteană.

Separarea fostei minorități ucrainene din Slovacia în două grupuri cu identități naționale diferite (ruteană și ucraineană) după căderea regimului comunist este un fenomen nou după cel de-al II-lea război mondial, dar a devenit o realitate indubitabilă în anii '90. Încercînd să înțelegem ce s-a întîmplat în această privință de-a lungul ultimului deceniu, ar trebui să avem în vedere condițiile și evoluțiile istorice de dinainte și de după cel de-al II-lea război mondial.

O opinie larg împărtășită în Slovacia este aceea că oamenii care trăiesc în partea de nord-est a țării și care se identifică ca ruteni sau ucraineni au o origine etnică comună, însă – cum toți cetățenii slovaci au dreptul constituțional de a-și declara liber identitatea lor națională și religioasă – guvernul slovac îi tratează pe ruteni și ucraineni drept membri ai două minorități naționale distincte, acordîndu-le toate drepturile minoritare ce decurg din legislația slovacă. Rutenii nu sînt

recunoscuți ca minoritate națională în Ucraina învecinată, ci sînt tratați oficial ca un grup etnic ucrainean cu anumite particularități lingvistice și culturale regionale. Tratatul oficial diferit precum și statutul rutenilor din Slovacia și Ucraina au devenit un motiv de oarecare disensiune în relațiile slovaco-ucrainene din prima jumătate a anilor '90. După cum vom arăta în cele ce urmează, ambele guverne au fost de acord să excludă problema ruteană de pe agenda lor bilaterală, dar în mod cert aceasta nu înseamnă că ea este o chestiune încheiată.

Politica oficială ucraineană în ce privește problema ruteană este de dinainte conturată de temeri față de separatismul politic rutean din regiunea transcarpatică din Ucraina, fosta Rutenie Subcarpatică din vremea Cehoslovaciei interbelice. Asociația Rutenilor Subcarpatici din Ucraina a luat ființă în 1990 și tot atunci a formulat principalele sale două revendicări față de guvernul ucrainean: să recunoască rutenii ca minoritate națională autentică și să acorde autonomie teritorială pentru regiunea transcarpatică sub numele ei istoric de Rutenia Subcarpatică. Guvernul ucrainean a respins aceste cereri, ceea ce nu înseamnă totuși că această chestiune s-a încheiat. Pe de altă parte, acest lucru ne ajută să înțelegem existența unui oarecare nivel de sensibilitate a problemei rutene din Slovacia și Ucraina datorită tratamentului oficial diferit și, totodată, datorită statutului diferit de minoritate a rutenilor din Slovacia și Ucraina.

Această analiză încearcă să aibă în vedere cele mai importante aspecte istorice și prezente ale chestiunii rutene în contextul agendei minorității slovaco-ucrainene, așa cum sînt ele percepute și considerate în Slovacia. Studiul se concentrează asupra situației minorității rutene/ucrainene din Slovacia, avînd în vedere contextul istoric și evoluțiile înregistrate în ultimul deceniu. Subiectul analizei îl reprezintă de asemenea dimensiunea politică a chestiunii rutene în relațiile slovaco-ucrainene precum și atitudinile și cooperarea atît a guvernului slovac cît și a celui ucrainean în sfera minorităților. Punctele de vedere prezentate în această lucrare aparțin exclusiv autorului și ar trebui privite ca fiind în continuare deschise discuției.

2. Ucraina, ucrainenii și rutenii în viziunea și stereotipurile tradiționale slovace: probleme de istorie și identitate

2.1. Ucraina, din perspectiva istorică a naționalismului slovac

Slovacii înțeleg din punct de vedere istoric ce reprezintă Rusia, dar nu pot să înțeleagă decît cu dificultate ce reprezintă Ucraina. Istoric, Ucraina a fost văzută în Slovacia ca „ceva din spatele munților Carpați” care nu are un impact direct asupra evenimentelor importante din „partea noastră” a munților Carpați. În cel mai bun caz, istoria Ucrainei a fost percepută în termeni regionali, ca istoria uneia dintre regiunile rusești sau poloneze, dar nu în termeni politici, ca istoria mișcării naționale ucrainene ce luptă pentru libertate împotriva Rusiei, respectiv a Poloniei.

Evoluția istorică a Slovaciei nu a fost legată de ținuturile ucrainene din jurul Kievului și al râului Nipru atât de mult cât a fost în cazul Poloniei, de exemplu. Spre deosebire de Ucraina, Rusia a fost pe plan istoric un actor politic activ și binecunoscut în Europa Centrală (pe versantul de sud al munților Carpați), poziție care nu a fost influențată de factorii geografici. Ca și Slovacia, Ucraina, ca stat suveran, e un actor nou pe arena internațională. Istoria relațiilor inter-statale slovaco-ucrainene este prin urmare relativ scurtă, depășind cu puțin șapte ani. Poate că acest „factor temporal“ este motivul principal pentru faptul că Ucraina continuă să fie o țară necunoscută pentru cei mai mulți slovaci, inclusiv pentru persoanele active în politică. Nici o instituție mass-media slovacă nu are un corespondent permanent la Kiev sau în alte centre ucrainene, după cum nimeni din mass-media ucraineană nu este reprezentat în Slovacia. Informațiile despre Ucraina ajung, în general, în Slovacia prin Moscova, filtrate de optica specific rusească. Situația e paradoxală pentru că implică țări vecine, care au granițe comune. Mai mult decât atât, Ucraina este cel mai mare vecin al Slovaciei în ce privește principalii indicatori geopolitici cum ar fi mărimea populației și suprafața geografică.¹ În pofida indicatorilor ei geopolitici, mai impresionanți, Rusia nu este un vecin imediat al Slovaciei, dar chiar și așa, Rusia ocupă o poziție foarte importantă în doctrina istorică a naționalismului slovac. Imaginea istorică a Rusiei în Slovacia este strâns legată de așa-zisa „idee slavă“ sau ideea „frăției slave“, ce a creat cadrul mental pentru gândirea politică a elitei Renașterii Slovace din secolul XIX.

Panslavismul central-european a apărut în secolul XIX ca o ideologie a fricii generate de represiunea și asimilarea națiunilor slave din Imperiul Habsburgic și cel Otoman. Elitele intelectuale și politice ale națiunilor slave central-europene, inclusiv cele din Slovacia, își au rădăcinile în această perioadă. „Primăvara națiunilor“ europene a captivat nou-născutele elite ale națiunilor slave ce încercau să afirme principiul autodeterminării. Pe măsură ce „primăvara națiunilor“ a devenit „războiul națiunilor“, panslavismul din Europa Centrală s-a consacrat ca o platformă împotriva pangermanismului și panungurismului din monarhia habsburgică. Trădarea din partea Vienei de după 1848, când revendicările națiunilor slave în monarhie nu au fost acceptate, în pofida alierii lor împotriva revoluției ungare antihabsburgice, a provocat dezamăgirea în rândul elitelor Renașterii Slave și a îngropat conceptul de austro-slavism precum și speranțele slavilor habsburgici de a ajunge într-o poziție egală în Monarhia multinațională. După aceea, Rusia a fost privită de către prima generație a elitei naționale slovace ca singura națiune slavă care putea să îi sprijine pe slavii din Europa Centrală și de Est². Potrivit acestor aspirații, Rusia ar fi devenit miezul unui „Stat Pan-Slav“ și protectorul slavilor din Europa Centrală în fața unei extincții naționale inevitabile în contextul complicațiilor germano-ungaro-turcești.³

Acesta este motivul pentru care principalul curent al naționalismului slovac din cea de-a doua jumătate a secolului XIX a fost în mod tradițional prorus și

anti-occidental, stare de fapt perpetuată pînă în prezent⁴. Dimpotrivă, naționalismul ucrainean are trăsături istorice destul de diferite, fiind în mod tradițional antirus și prooccidental. Aceasta este, de altfel, cauza „răcelii“ istorice față de Ucraina, și față de ucraineni. Se datorează evenimentelor istorice faptul că slovacii privesc Ucraina, în general, printr-o prismă rusească. Chiar și astăzi, slovacii percep, în general, întregul spațiu post-sovietic ca fiind „Rusia“. Stereotipul tradițional slovac nu s-a schimbat în mod semnificativ în ultimul deceniu și formează un cadru mental negativ pentru actualele relații slovaco-ucrainene. Pe de altă parte, istoria relațiilor slovaco-ruse dovedește că, în sfera politică, economică, istorică și psihologică, Rusia este mult mai apropiată de Slovacia decît vecinul ei imediat, Ucraina.

Mai mult decît atît, persistă un mit din trecut ce îi înfățișează pe ucraineni ca „bandiți“ (*banderovtsi*). Imaginea istorică, consolidată de propaganda comunistă, a influențat puternic percepția slovacilor despre Ucraina și despre ucraineni după cel de-al II-lea război mondial. Mitul este legat de activitățile Armatei Insurgente Ucrainene (Ukrayinska Povstanska Armiya – UPA) pe teritoriul Slovaciei de nord-est spre sfîrșitul și după cel de-al II-lea război mondial. UPA, fondată în 1942, a luptat atît împotriva armatei Germaniei naziste cît și împotriva armatei Rusiei sovietice în speranța înființării unei Ucraine independente. Partizanii ucraineni au controlat cele mai multe dintre zonele forestiere și montane din vestul Ucrainei pînă în anii '50 și au fost activi și în sud-estul Poloniei și în nord-estul Slovaciei. În spiritul propagandei oficiale sovietice și cehoslovace, slovacii îi socoteau pe partizanii ucraineni drept bandiți și țîlhari, iar nu luptători pentru o Ucraină independentă.⁵

Punînd cap la cap istoria naționalismului slovac și ucrainean este greu să găsim exemple de interese comune și de cooperare. Pe de altă parte, nu există momente istorice de răscruce care ar putea constitui o sursă de animozitate națională sau de conflicte pe viitor. Mai degrabă, slovacii și ucrainenii sînt indiferenți unii față de alții din punct de vedere istoric. Există un exemplu istoric de cooperare slovaco-ucraineană în secolul XIX, care, totuși, în memoria istorică a slovacilor nu este legată de ucraineni, ci de ruteni.

2.2. Istoria comună a slovacilor și a rutenilor subcarpatici: cooperare și controversă

După cum s-a menționat mai devreme, evoluția istorică a ținuturilor ucrainene din jurul Kievului a fost percepută de slovaci ca fiind ceva „din spatele munților Carpați“ ce nu avea consecințe directe pentru propria lor istorie. Situația este total opusă în privința actualei regiuni transcarpatice din Ucraina, percepută de către slovaci de-a lungul istoriei ca „Rusia Subcarpatică“ sau „Rusinko“ (Rutenia) de pe „partea noastră a Carpaților“. Slovacii împart cu rutenii (rusnacia) ce trăiesc în partea de sud a munților Carpați aceeași soartă de mai bine de o mie de ani în aceleași formațiuni de stat – Regatul Ungariei, Monarhia Habsburgică, Austro-

Ungaria și prima republică cehoslovacă. „Țara de Sus“ („Felvidék“ în maghiară) era o denumire obișnuită în Ungaria pentru teritoriile Slovaciei și Ruteniei.

Ruteni sau ucraineni?

Inițial, termenii rutean/rusnac erau folosiți pentru a-i desemna pe credincioșii creștinătății orientale (ortodocși și, mai târziu, și greco-catolici), deoarece toponimul Rusia denumea teritoriul și locuitorii unui mare stat medieval cu centrul la Kiev. Mai târziu, toți slavii orientali au folosit acești termeni pentru autoidentificare pînă în secolul XIX, inclusiv rușii, bielorușii și ucrainenii. Formarea de națiuni slave orientale separate, cu identități de origine etnică diferite, a început după dezintegrarea Rusiei Kievene în secolul XIII și a fost finalizată în cazul Ucrainei în a doua jumătate a secolului XIX. Rutenii care trăiau în partea de sud a munților Carpați (care erau și ei slavi orientali) au fost excluși din cursul principal al istoriei Ucrainei și din procesul de construcție a națiunii.⁶ Ei și-au păstrat o veche identitate slavică „rusă“. Cei mai mulți dintre ei au fost ortodocși pînă în anul 1646, cînd Uniunea Ujgorodă a fost acceptată ca parte a clerului ortodox. În acest moment a fost înființată Biserica Unită, adică Biserica Creștină Orientală Unită cu Roma. Uniaților li s-a permis să-și păstreze tradițiile și ritul oriental, dar în schimb trebuiau să-l recunoască pe Papă, iar nu pe Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului drept capul suprem al Bisericii. Prin urmare din secolul XVII, rutenii au fost fie ortodocși, fie uniați. În 1772, uniații au fost redenumiți greco-catolici (cunoscuți și drept catolici bizantini).

Din secolul XIX, liderii rutenilor s-au contrazis în legătură cu identitatea lor națională. Unii socoteau că rutenii sînt o ramură a rușilor, alții o ramură a ucrainenilor, alții, totuși, că reprezintă o naționalitate slavă distinctă. Fiecare orientare a folosit o limbă diferită, fie rusă, fie ucraineană, fie ruteană, ca modalitate de autoidentificare. Conducătorii primei elite a renașterii rutenilor care trăiau în partea ungară a Austro-Ungariei simțeau că rutenii sînt o parte a rușilor (Adolf Dobriansky) și că limba lor literară ar trebui să fie rusa (Alexander Dukhnovyci). Mulți reprezentanți ai clerului greco-catolic au susținut o orientare ruteanofilă. Tendințele ucrainofile și rusofile au fost întărite de un semnificativ aflux de ruși albi și ucraineni imigranți în Cehoslovacia după primul război mondial.⁷

Atitudinea partidelor comuniste din Europa de Est după cel de-al II-lea război mondial față de chestiunea ruteană fusese hotărîtă în 1924, cînd Congresul al V-lea al Cominternului din Moscova a adoptat o rezoluție cu privire la chestiunea ucraineană. Conform acesteia, rutenii erau pur și simplu ucraineni, iar partidele comuniste din Polonia, Cehoslovacia și România au trebuit să le susțină unificarea cu Republica Sovietică Ucraineană, parte a Uniunii Sovietice.⁸ În anii '50, Partidul Comunist Cehoslovac a început un proces de ucrainizare în educație și cultură, interzicînd Biserica Greco-Catolică. Procese similare au avut loc în Polonia și

România. Numai după prăbușirea comunismului după 1989, mișcarea ruteanofilă a renăscut. Dar procesul autoidentificării etnice a rutenilor încă nu e încheiat.⁹ Până astăzi, există două orientări naționale principale în sînul rutenilor din Slovacia, dar și din Ucraina, Polonia etc. – ruteană și ucraineană.

Interese comune ale elitei renașterii înainte de primul război mondial

Conducătorii elitei renașterii rutene din secolul al XIX-lea aveau aceleași țeluri ca și alte națiuni slave din monarhie în ce privește drepturile naționale și autonomia politică. Sînt multe exemple de activități coordonate între elita renașterii slovace și cea ruteană pentru protejarea intereselor comune, inclusiv acțiunile militare împotriva revoluției ungare din 1848. Membrii ruteni și slovaci ai parlamentului ungar și-au susținut interesele reciproc în proclamațiile și discursurile lor. O delegație slovacă a prezentat programul politic al urorutenilor la congresul slav desfășurat la Praga în iunie 1848. De cealaltă parte, conducătorul rutean Alexander Dobriansky a fost unul dintre fondatorii fundației culturale private Matica Slovacă etc.¹⁰ Alianța dintre elitele naționale slovace și cele rutene a fost puternică pînă la sfîrșitul primului război mondial, lucru ce s-a schimbat mai apoi datorită noilor condiții politice ce au urmat înființării primei Republici Cehoslovace în 1918.

Controverse în Cehoslovacia interbelică

După primul război mondial, teritoriul Slovaciei și al Ruteniei Subcarpatice a devenit parte a noii Republici Cehoslovace. În mai 1919, Consiliul Rutean Național Central din Ujgorod a votat în favoarea uniunii cu Cehoslovacia. În tratatul de la St. Germain, Conferința de Pace de la Paris a recunoscut uniunea cu Cehoslovacia în baza înțelegerii potrivit căreia rutenii urmau să se bucure de autonomie. Însă problema autonomiei rutene a devenit o sursă de nemulțumiri deoarece constituția cehoslovacă din 1920 limita prevederile privind autonomia, făcînd trimitere la unitatea noului stat.¹¹

Alte nemulțumiri au inclus defînirea graniței dintre Slovacia și Rutenia Subcarpatică. Comisia Teritorială a Conferinței de la Paris a trasat o linie de demarcație preliminară între Slovacia și Rutenia Subcarpatică în interiorul Cehoslovaciei, de-alungul rîului Uh, cu recomandarea ca reprezentanții slovacilor și rutenilor să consimtă la o potențială anexare a nord-estului Slovaciei populată de ruteni, la Rutenia Subcarpatică. Astfel, în jur de 150.000 de ruteni au rămas în Slovacia. Primul guvernator al Ruteniei Subcarpatice și lider al rutenilor americani, Gregory Jatkovici, a demisionat din postul său în 1921. Motivul a fost eșecul guvernului cehoslovac de a acorda în totalitate drepturile la autonomie ale Ruteniei Subcarpatice și de a rezolva problema graniței cu Slovacia.¹² Conform legii constituționale adoptate de parlamentul cehoslovac în iulie 1927, țara era împărțită

în patru provincii: ținuturile cehe, Moravia, Slovacia și Rutenia Subcarpatică. Astfel, linia inițială de demarcație dintre Slovacia și Rutenia Subcarpatică a devenit o graniță administrativă puternică între două provincii cehoslovace.

În anii '30, a apărut o nouă sursă de conflict între politicienii slovaci și ruteni. Aceasta era legată de diferite strategii de obținere de ajutor extern pentru aspirațiile lor la autonomie. În timp ce Partidul Popular Slovac, a cărei tendință era să sporească autoritatea bisericii asupra chestiunilor sociale și politice, încerca să obțină sprijin din partea Germaniei, principalele forțe autonome din Rutenia Subcarpatică de atunci s-au orientat înspre Ungaria (Uniunea Agrară Autonomă condusă de Andrey Brody) și Polonia (Partidul Național și Autonom Rutean fascist condus de Stepan Fencik).¹³ În ce o privește, elita slovacă pro-autonomie a perceput influența maghiară crescândă din Rutenia Subcarpatică ca fiind periculoasă pentru interesele naționale slovace. Astfel, contrar perioadei renașterii din secolul al XIX-lea, elitele slovace și rutene nu au mai putut să găsească limbajul interesului comun după primul război mondial.¹⁴

Situația în diferitele state la izbucnirea și la sfârșitul celui de-al II-lea război mondial

Când Cehoslovacia a fost transformată în stat federal după tratatul de la Munich din octombrie 1938, atât Slovacia cât și Rutenia Subcarpatică au primit statut de autoguvernare deplină. Înainte ca să pornească războiul împotriva Poloniei în 1939, Germania hitleristă hotărâse să dezmembreze Cehoslovacia. Înainte de invadarea de către Germania a teritoriului cehoslovac la 15 martie 1939, Hitler a negociat cu Partidul Popular Slovac (condus de Josef Tiso) și Ungaria (Miklós Horthy) să pregătească dezmembrarea Cehoslovaciei. În 14 martie, s-a întrunit Dieta Slovacă care a declarat unanim independența Slovaciei.¹⁵ În 15 martie, sub conducerea președintelui Augustin Voloșin (primul ministru de atunci al Ruteniei Subcarpatice) care avea o orientare ucrainofilă, Rutenia Subcarpatică și-a declarat independența sub numele de Ucraina Carpatică. Când Germania nazistă a ocupat Praga, trupele ungurești au invadat și ocupat Carpat-Ucraina. Invazia a întâmpinat rezistență, pe care armata ungară a strivit-o.¹⁶ În timp ce trupele maghiare traversau granițele dintre fosta Rutenie Subcarpatică și Slovacia, au izbucnit conflicte militare între Slovacia și Ungaria, deși atât regimul Tiso cât și regimul Horthy erau aliate cu Germania nazistă. Conflictul s-a încheiat abia după exercitarea de presiuni de către Germania și după intervenția personală a lui Hitler.¹⁷

Circa 30.000 de ruteni au fugit din Rutenia Subcarpatică în Uniunea Sovietică pentru a scăpa de ocupația maghiară. Autoritățile sovietice, dornice să-și mențină bunele relații cu Germania la vremea pactului Ribbentrop-Molotov, i-au arestat imediat și i-au trimis în lagăre de muncă silnică. Mai târziu, majoritatea soldaților din brigada cehoslovacă formată în Uniunea Sovietică în urma acordului din 1943

dintre guvernul cehoslovac, aflat în exil la Londra, și cel moscovit, erau rutenii proveniți din Rutenia Subcarpatică. Din cei 15.000 de soldați din brigada condusă de generalul Ludvik Svoboda în 1943, 11.000 erau ruteni.¹⁸

În octombrie 1944, armata sovietică a ocupat Rutenia Subcarpatică. În pofida unui acord semnat în mai 1944 între guvernul cehoslovac și Moscova ce stipula că întreg teritoriul cehoslovac eliberat de armata sovietică urma să fie plasat sub control civil cehoslovac, acțiunile sovietice au făcut o mare parte a populației locale să creadă că anexarea sovietică era iminentă. Guvernul cehoslovac a fost forțat să cedeze Rutenia Subcarpatică. Tratatul prin care se ceda Rutenia Subcarpatică Uniunii Sovietice a fost semnat în iunie 1945. Rutenia Subcarpatică și-a pierdut dreptul de autoguvernare în 1946 și a devenit o regiune a Ucrainei Sovietice, sub noul nume oficial de Regiunea Transcarpatică.¹⁹

Vreme de multe secole nu existase nici o graniță de stat care să despartă slovacii de rutenii subcarpatici, pînă în 1928, cînd în Cehoslovacia interbelică s-a instituit o graniță administrativă între Slovacia și Rutenia Subcarpatică. După cel de-al II-lea război mondial, această linie a devenit o graniță de stat strict controlată, între Uniunea Sovietică și Cehoslovacia postbelică. După dezintegrarea Uniunii Sovietice și a Cehoslovaciei la începutul anilor '90, această linie a devenit graniță de stat între Ucraina și Slovacia.

3. Chestiunea ruteană după 1989: renașterea și dimensiunea politică

Căderea sistemului comunist în Cehoslovacia a permis autoidentificarea etnică liberă a oamenilor care trăiau aici. Rutenii au avut ocazia pentru prima dată după anii '30 să-și afirme identitatea etnică. În timpul Cehoslovaciei socialiste ei putuseră să fie înregistrați doar ca ucraineni. Conform recensămîntului din 1991, 16.937 de persoane (care trăiau în cea mai mare parte în nord-estul Slovaciei) s-au declarat ruteni, iar 13.847 ucraineni, în timp ce aproximativ 50.000 de oameni s-au declarat de limbă maternă ruteană.²⁰ O nouă organizație a luat ființă, sub numele de „Renașterea Ruteană“ (*Rusinka obroda*) reprezentînd interesele minoritare ale rutenilor din Slovacia. Astfel, fosta minoritate ucraineană s-a împărțit în două grupuri: unul cu „identitate ucraineană“ recentă, iar cel de-al doilea cu „identitate ruteană“ (subliniindu-se astfel națiunea slavă originară, care nu este parte a națiunii ucrainene).

Nou-înființatele organizații rutene au apărut nu numai în Slovacia, ci și în Regiunea Transcarpatică din Ucraina, Polonia, România și Ungaria (înainte, ele existaseră doar în fosta Iugoslavie, Canada, SUA etc). Toate au respins așa-zisa „identitate națională ucraineană“ considerînd că aceasta fusese impusă de partidele comuniste și de naționaliștii ucraineni în anii '50, după cum subliniau ele.²¹ În Regiunea Transcarpatică din Ucraina s-a înființat Asociația Rutenilor Subcarpatici (de aici înainte ARS) ce și-a formulat cererile către guvernul ucrainean – să

recunoască rutenii ca minoritate națională distinctă și să acorde autonomie teritorială Regiunii Transcarpatice sub numele ei istoric – „Rutenia Subcarpatică“.

ARS a fost întemeiată la 17 februarie 1990. La 29 martie 1990, ea a emis o Declarație privind retrocedarea Statutului de Republică Autonomă pentru Regiunea Transcarpatică din Ucraina, în care contesta toată legislația adoptată de Consiliile Supreme atât al Uniunii Sovietice cât și al Republicii Sovietice Ucrainene din 1945-1946. Ei considerau legea cehoslovacă din octombrie 1938, care a înființat Autonomia Ruteniei Subcarpatice în cadrul Cehoslovaciei, ca fiind singura legală. Rutenia Subcarpatică fusese anexată Uniunii Sovietice pe baza tratatului semnat de guvernele Cehoslovaciei și Uniunii Sovietice în 29 iunie 1945.²²

Primul articol din tratat afirma: „Ucraina Transcarpatică (al cărei nume, conform constituției Cehoslovace, este Rutenia Subcarpatică), care a devenit parte a Cehoslovaciei în baza tratatului încheiat la Saint-Germain-en Laye pe 10 septembrie 1919, luându-se în considerare dorința populației ce trăiește aici precum și în acord cu înțelegerea amiabilă a părților negociatoare, se unește ... cu Ucraina Sovietică“.²³ Reprezentanții ARS arată că Rutenia Subcarpatică a fost anexată în integralitatea ei Uniunii Sovietice ca o fostă parte componentă a Cehoslovaciei, incluzându-se ca atare statutul ei autonom pe care, astfel, organele sovietice nu aveau nici un drept să îl desființeze. Mai departe, ARS își justifică revendicările apelând la rezultatele referendumului ce a avut loc în Regiunea Transcarpatică în decembrie 1991. În acel referendum, 78% dintre participanți au votat pentru un statut autonom al regiunii în cadrul Ucrainei.²⁴

Din cauză că guvernul, președintele și parlamentul Ucrainei au ignorat rezultatele referendumului din decembrie 1991, pe 15 mai 1993, ARS a înființat „un guvern provizoriu, care fusese desființat de Stalin, și care are ca obiectiv refacerea statalității Ruteniei Subcarpatice“. Primul ministru al acestui guvern de tranziție, prof. Ivan Turianiția a afirmat la un moment dat: „Independența Ruteniei Subcarpatice va fi declarată de Consiliul Regional (parlamentul regiunii – n.aut). Această nouă putere de stat va solicita calitatea de membru de sine stătător al Comunității Statelor Independente.“²⁵

Guvernul ucrainean a respins aceste revendicări, acuzând mișcarea ruteană de separatism politic susținut de Moscova.²⁶ Trebuie subliniat faptul că reprezentanții politici ruși nu s-au străduit prea mult să infirme această îngrijorare ucraineană cu privire la chestiunea ruteană. Mai mult decât atât, fostul președinte al Comisiei pentru relațiile cu CSI din cadrul Dumei de Stat rusești, Konstantin Zatulin, a anunțat în ianuarie 1995 că „Rusia are câteva scenarii privind Ucraina la momentul în care ea nu va putea exista ca stat independent. Unul dintre ele presupune existența unui stat independent pe bază etnică ruteană în cadrul granițelor actualei Regiuni Transcarpatice din Ucraina, cu întregul sprijin rusesc pentru un astfel de stat.“²⁷

Guvernul ucrainean s-a adresat omologului său slovac în 1994 cu propunerea de a înființa o Comisie comună pentru Probleme Minoritare. Principalul său scop era să influențeze guvernul slovac să-și reducă sprijinul pentru minoritatea ruteană din Slovacia din cauza efectelor sale indirecte de accentuare a separatismului rutean în Regiunea Transcarpatică din Ucraina. În timpul primei vizite la Bratislava, în februarie 1994, a ministrului Afacerilor Externe ucrainean Anatoli Zlenko, acesta a comentat că: „... separatismul reprezintă o temere. Știu că probleme similare există și în Slovacia. Prin urmare, părerea mea este că cooperarea și coordonarea țărilor noastre în acest domeniu, cu scopul de a neutraliza aceste procese, ne-ar ajuta să punem bazele unei relații fructuoase între Ucraina și Slovacia și în același timp ar întări stabilitatea în întreaga regiune.”²⁸

„Chestiunea ruteană” a constituit o problemă serioasă în relațiile slovac-ucrainene în 1993 și 1994. După alegerile din octombrie 1994, noul guvern slovac condus de Vladimir Meciar nu s-a mai putut folosi de această problemă în relațiile sale cu Ucraina, pentru că aceasta deja încetase să mai susțină vreo minoritate din Slovacia, inclusiv rutenii. Nu mai trebuie spus că acest lucru nu a însemnat o soluționare a problemei, care poate reapărea oricând în viitor. Oricum, Slovacia i-a recunoscut pe ruteni ca minoritate națională, în timp ce Ucraina nu a făcut-o.

4. Minoritatea divizată din Slovacia: rutenii și ucrainenii

Conform recensământului cehoslovac din 1991, numărul etnicilor ruteni și ucrainenii din Cehoslovacia este de 30.784 (0,6% din populația totală a Slovaciei), din care 56% sînt înregistrați ca ruteni, iar 44% ca ucrainenii.²⁹ Divizarea fostei minorități ucrainene în două grupuri cu autoidentificare națională diferită a devenit o realitate clară la începutul anilor '90. Dar în timp ce liderii ruteni au avut întotdeauna orientări naționale diferite (rusofile, ucrainofile și ruteanofile) în trecutul istoric, disputele lor nu au atras niciodată interesul oamenilor de rînd ce se identificau ca ruteni, rusnaci, ruteni carpatici, ruteni subcarpatici, uroruteni etc. În recensămintele austro-ungare și cehoslovace de dinainte de cel de-al II-lea război mondial, ei sînt înregistrați ca ruteni cu diferitele etichetări menționate mai sus. Statisticile cehoslovace de după cel de-al II-lea război mondial se referă la ei ca ucrainenii.³⁰ Chiar și astăzi, nimeni nu pune la îndoială faptul că rutenii și ucrainenii din Slovacia au aceeași origine etnică în pofida autoidentificării lor naționale diferite.³¹

Datele oficiale din recensămintele cehoslovace de după primul război mondial și pînă în 1989 dezvăluie un proces remarcabil de asimilare a minorității rutene (ucrainene) din Slovacia. În 1921, 88.970 de persoane s-au declarat ruteni.³² Această rată a atins 97.783 (ruteni) în 1930 și pe urmă a scăzut treptat la 35.435 în 1950 (ucraineni), 42.238 (ucraineni) în 1961, 39.260 (ucraineni) în 1970 pînă la 30.784 (ruteni și ucrainenii) în 1991. La ultimul recensămint, din 1991, în jur

de 50.000 de persoane din Slovacia încă mai declarau că limba lor maternă este ruteană.³³ Conform cercetării Institutului de Științe Sociale (Kosice) din 1990, rutenii cred ei înșiși că există doi factori principali care au susținut asimilarea lor după cel de-al II-lea război mondial: migrarea populației rutene rurale în orașele slovace și introducerea oficială a orientării naționale ucrainene în anii '50.³⁴

Religii divizate

Alt factor ce indică un puternic proces de asimilare a rutenilor este numărul de credincioși ortodocși și greco-catolici din Slovacia de azi. În timp ce slovacii au fost din punct de vedere istoric catolici și protestanți, rutenii au fost în cea mai mare parte ortodocși iar, din secolul XVII, și greco-catolici. Potrivit recensământului din 1991, 178.733 de persoane s-au declarat de religie greco-catolică, iar 34.376, de religie ortodoxă.³⁵ Aceste cifre sînt mult mai mari decît numărul persoanelor care se declară de identitate națională ucraineană sau ruteană.

Regimul comunist din Cehoslovacia a continuat îndelungata practică rusă și sovietică de a se opune Bisericii Uniate (unite cu Roma) în favoarea clerului ortodox. În anii '50, Biserica Greco-Catolică a fost interzisă, iar Biserica Ortodoxă i-a preluat proprietățile și parohiile. Clericii uniati au fost încarcerați sau trimiși în exil. Credincioșii uniati au reacționat prin diverse forme de rezistență, de la părăsirea imediată a bisericilor ori de cîte ori sosea un preot ortodox, pînă la a ține slujbele ei înșiși. Spre sfîrșitul anilor '60, ca urmare a ocupării cu forța a bisericilor de către uniati, guvernul a promis o soluție. Biserica Greco-Catolică a fost recunoscută oficial în 1968, dar disputele privitoare la proprietăți dintre bisericile unită și ortodoxă au rămas nerezolvate.³⁶ Problema a izbucnit din nou după revoluția din 1989, cînd greco-catolicii au început să ia cu forța bisericile, fapt ce a dus la o serie de acte violente pe întreg teritoriul Slovaciei de nord-est. Multe sate rutene s-au divizat în două grupuri ostile, în funcție de orientarea religioasă.

Guvernul slovac a abordat problema facilitînd negocieri între reprezentanții celor două eparhii, care au rezultat într-o serie de măsuri administrative. Primele au fost Legea privind reglementarea nedreptăților în domeniul proprietății cauzate bisericilor și societăților religioase (așa-zisa „Lege a restituirii“) precum și o măsură legală adoptată de Prezidiul Consiliului Național Slovac cu privire la definirea relațiilor financiare dintre Bisericile Greco-Catolică și Ortodoxă (Nr. 211/1990 a Codului civil).³⁷ Prin urmare, precarele proprietăți preluate cu forța în anii '50 de Biserica Ortodoxă au fost retrocedate greco-catolicilor, în același timp ambele biserici căzînd de acord asupra unei liste de biserici pentru uz comun pînă cînd aveau să fie construite noi biserici ortodoxe. Guvernul slovac a adoptat un program financiar de susținere a construcției de noi biserici ortodoxe. Astfel, problema a fost rezolvată cu deplin succes pînă în mijlocul anilor '90, iar astăzi multe sate rutene și orașe au biserici greco-catolice și ortodoxe. Cu toate acestea,

amintirea recentelor acte de violență rămîne proaspătă și continuă să îi dividă mental pe rutenii ce trăiesc în comunitățile unde sînt practicate ambele rituri.

Ar trebui subliniat faptul că divizarea religioasă a rutenilor și ucrainenilor nu corespunde cu diferențele lor în autoidentificarea națională. Astfel, între cei ce se declară a fi ruteni sînt atît ortodocși cît și greco-catolici. Același lucru este adevărat și pentru cei ce se simt a fi ucraineni. Acesta este un factor pozitiv, care ajută la pacificarea tensiunilor și conflictelor din sinul minorității rutene/ucrainene.

Instituțiile divizate

Principala instituție permisă de partidul comunist pentru a reprezenta interesele minoritare ale ucrainenilor din Slovacia după cel de-al II-lea război mondial a fost Asociația Culturală a Muncitorilor Ucraineni (*Kulturny zvez ukrajinskych pracujucich – KZUP*) înființată la începutul anilor '50. După ultimul ei congres din 1990, KZUP s-a dizolvat și au fost înființate două noi organizații distincte: Uniunea Ruteano-Ucrainenilor din Slovacia (*Zvaz Rusinov-Ukrajincov Slovenska – ZRUS*) și Renașterea Ruteană (*Rusinka Obroda – RO*). În ce privește autoidentificarea națională, ZRUS susține o orientare ucraineană, iar RO una ruteană. ZRUS continuă să publice periodice emise de fosta KZUP (bisăptămînală „Nove Zitta“ și revista „Rusyn“, publicată odată la două luni).

Aceste organizații se concurează în a-i convinge pe ruteni/ucraineni asupra identității lor naționale, dar și în încercările de a cîștiga sprijin guvernamental. Datorită faptului că unele instituții minoritare importante înființate după cel de-al II-lea război mondial (cum ar fi Muzeul Culturii Ruteano-Ucrainene din Svidnik, Teatrul lui Alexander Ducinovic din Prešov, Departamentul Ucrainean al Radioului Slovac din Prešov, Departamentul de Limbă și Literatură Ucraineană de la Universitatea Prešov, etc.) se află în mîinile foștilor reprezentanți ai KZUP, care mai apoi s-au alăturat ZRUS, iar RO pretinde propria sa parte a fostei proprietăți KZUP sau înființarea de instituții rutene paralele. Aceste revendicări au constituit o sursă continuă de conflicte între cele două organizații, de la dizolvarea KZUP-ului încoace. În ceea ce-l privește, guvernul slovac a recunoscut dreptul rutenilor de a se defini ca etnici ruteni, însă a luat o poziție diferită asupra redistribuției proprietății KZUP, argumentînd că cele două noi organizații trebuie să ajungă la o înțelegere între ele.³⁸

În 1995, Renașterea Ruteană a sistematizat o limbă ruteană distinctă, deoarece aceasta era principala premisă pentru introducerea rutenei în școlile primare precum și în programele televiziunii naționale și ale radioului pentru minorități. ZRUS a protestat împotriva acestei mișcări, pretinzînd că ruteana nu este decît un dialect al limbii ucrainene și că națiunea ruteană nu există. Liderii ruteni susțin că guvernul slovac este supus presiunii Kievului, care consideră eforturile de recunoaștere a unei naționalități rutene distincte drept o mișcare anti-ucraineană. Guvernul slovac

a dezmințit asemenea alegații.³⁹ Oricum, odată cu începutul anului școlar 1998/1999, părinții ruteni au putut decide pentru prima dată dacă vor ca copiii lor să li se predea în limba ruteană în școlile primare, cel puțin pentru câteva ore pe săptămână. În ce privește părinții ce vor ca copiii lor să fie învățați în limba ucraineană, ei se bucură de un nivel educațional mult mai înalt, moștenit din trecut.

Tabel: școlile minoritare ucrainene din Republica Slovacă

Școli cu predare în ucraineană	1993	1994	1995	1996	1997
Grădinițe	47	46	42	30	35
Școli primare	13	11	10	10	8
Școli gimnaziale	1	1	-	1	1
Școli cu predare atât în slovacă cât și în ucraineană					
Grădinițe	2	1	1	1	3
Școli primare	2	2	2	2	1
Școli gimnaziale	1	1	1	-	-
Școli profesionale	2	2	1	1	1

Sursa: Oficiul de Statistică al Republicii Slovacă, 1998

Conform Ministerului Slovac al Educației, numărul cetățenilor slovaci ce studiază la universități slovace care se înregistrează ca etnici ucraineni sau ruteni a fost de 249 ucraineni și 84 ruteni în 1995, respectiv 262 și 95 în 1996, respectiv 236 și 114 în 1997.⁴⁰

În consecință, trebuie subliniat că procesul de democratizare a început după ce revoluția de catifea de la sfârșitul anilor '80 a reînviat vechea „chestiune ruteană” istorică, ce fusese înghețată sub regimul comunist. Fosta minoritate ruteană/ucraineană ce trăia inițial în nord-estul Slovaciei este acum împărțită în două grupuri din punct de vedere al autoidentificării naționale (ruteană și ucraineană) precum și al orientării sale religioase (ortodoxă și greco-catolică). Organizațiile ce reprezintă părțile minorității divizate concurează una cu cealaltă în domeniile orientării naționale, culturii, educației și politicii. Consolidarea minorității rutene/ucrainene din Slovacia pare a fi un proces de lungă durată.

5. Slovaci din Regiunea Transcarpatică din Ucraina

Conform ultimului recensământ sovietic din 1989, numărul de etnici slovaci ce trăiau în Ucraina era de 7.900 (0,02% din totalul populației Ucrainei), dintre care 94%, în Regiunea Transcarpatică a Ucrainei.⁴¹ În timp ce rutenii/ucrainenii sînt locuitori băștinași în nord-estul Slovaciei, populația slovacă din regiunea Transcarpatică din Ucraina a ajuns aici în general în urma migrației economice, începute cu secolul XVIII. Coloniștii slovaci au fost invitați să se mute în regiunea

Transcarpatică să lucreze în nou-înființatele topitorii, fabrici de cherestea și în centralele de aprovizionare cu apă, dar și ca tăietori de lemne.⁴²

Conform ultimului recensământ maghiar (1900), numărul slovacilor ce trăiau în regiunea Subcarpatică era în jur de 7.300. După înființarea Statului Cehoslovac în 1918, numărul a crescut considerabil la 19.930 în 1921 și 37.900 în 1930. După cel de-al II-lea război mondial, recensămintele arată o tendință inversă, de la 13.400 de slovaci în 1946 la 7.329 în 1989.⁴³ Mulți slovaci s-au mutat înapoi în Slovacia după ocupația maghiară a Ucrainei Carpatice în 1939, iar alții au fost asimilați în Ucraina Sovietică postbelică. Trebuie reținut faptul că, potrivit recensământului din 1989, doar 2.555 din 7.329 de persoane înregistrate ca etnici slovaci au declarat că limba lor maternă este slovacă, în timp ce 2.433 au declarat ucraineana, 1.890 maghiara, iar restul rusa.⁴⁴

În același timp, cultura și conștiința națională a slovacilor transcarpatici au devenit mai active de la începutul anilor '90. Nu existase nici o școală primară cu predare în limba slovacă în perioada postbelică, însă o primă astfel de școală a fost înființată în Storoznica în 1993, iar slovacă (ca materie opțională) este predată în școlile din Veliki Berezni, Seredne și Ujgorod. Limba și literatura slovacă au fost introduse ca o nouă secție la Universitatea Ujgorod, cu scopul de a pregăti noi profesori pentru școlile generale. Spre sfârșitul anului 1992, a fost înființată în Ujgorod organizația culturală Slovak Matica, iar o Asociație a Slovacilor „Ludovit Stur” din Transcarpatia a fost înființată în Storoznica.⁴⁵ Aceste organizații, ce au devenit centre ale vieții naționale pentru slovacii din Transcarpatia, sînt susținute de organizații slovace neguvernamentale – cum ar fi Slovak Matica, Casa Slovacilor din Străinătate – și de guvernul slovac. Un cadru oficial pentru aceste legături culturale este prevăzut în acordurile dintre guvernele slovac și ucrainean.

6. Atitudinile și cooperarea guvernamentală

În 1994, la un an după semnarea tratatului de bază dintre Slovacia și Ucraina, guvernul ucrainean a propus înființarea unei comisii bilaterale pentru problemele minorităților. După cum s-a menționat mai devreme, conform ministrului de externe ucrainean Anatolii Zlenko, sarcina unei astfel de comisii avea să fie prevenirea separatismului etnic; în general, cooperarea ucraineano-slovacă avea să întărească stabilitatea în întreaga regiune.⁴⁶ În spatele acestei propuneri, totuși, se aflau temerile părții ucrainene privitoare la un posibil „separatism rutean” în Regiunea Transcarpatică. Guvernul slovac a acceptat propunerea omologului său ucrainean.

Comisia Bilaterală Ucraineano-Slovacă pentru Minorități Naționale, Educație și Probleme Culturale și-a susținut prima sesiune în Kiev, în februarie 1995. Părțile au căzut de acord ca comisia să se reunească în mod regulat, cel puțin odată pe an. Pînă acum, ședințele comisiei au avut loc în Bratislava (octombrie 1996), Ujgorod (decembrie 1997) și Prešov (decembrie 1998). Partea slovacă este condusă de

directorul general al Departamentului de Cooperare cu Slovacia din Străinătate, Presă și Relații Umanitare din cadrul Ministerului de Externe Slovak, în timp ce Ucraina este reprezentată de prim-vicepreședintele Comisiei de Stat pentru Minorități și Migrație.

La cea de a doua ședință din Bratislava, din 1996, ambele părți au subliniat că orice revendicare de autonomie teritorială, administrativă sau de alt tip, bazată pe principii etnice, este inacceptabilă și au respins ideea oricărui separatism etnic ce ar putea destabiliza această regiune a Europei Centrale și de Est. Au cerut, de asemenea, ca reprezentanții celor două minorități să își declare loialitatea față de statele în care trăiesc.⁴⁷ Cu alte cuvinte, nediplomatice, partea slovacă a acceptat temerile ucrainene privitoare la așa-zisul „separatism rutean” din Transcarpatia, în timp ce Ucraina a acceptat temerile cu privire la așa-zisul „separatism maghiar” din Slovacia. Conform Protocolului celei de-a patra ședințe a Comisiei, din 1998, părțile au fost de acord să includă reprezentanții celor două organizații minoritare – Asociația Rutenilor-Ucraineni din Slovacia (ZRUS) și Slovak Matica din Ujgorod – în Comisie.⁴⁸ Prin urmare, jumătate din fosta minoritate ucraineană din Slovacia, care se identifică drept ruteană, este exclusă din cooperarea slovaco-ucraineană pe probleme de minoritate. De asemenea, trebuie subliniat faptul că guvernul slovac nu contestă recunoașterea rutenilor ca minoritate națională distinctă de cea ucraineană din Slovacia cu drepturi depline și privilegii în conformitate cu legislația slovacă în domeniu.⁴⁹

Cultură, educație și schimburi academice

Deși un prim acord de cooperare culturală și schimburi academice a fost semnat în 1994, comisia guvernamentală a devenit adevăratul centru de inițiere a cooperării culturale slovaco-ucrainene începând din 1955. Conform acordurilor semnate de către comisie, au fost sărbătorite în 1996 zilele culturii ucrainene în Slovacia, în timp ce zilele culturii slovace în Ucraina au fost organizate în iunie 1997. În același chip, s-a căzut de acord să se înființeze centre pentru cultură minoritară în Ujgorod (slovac) și în Prešov (ucrainean). Ministerul slovac al Culturii acordă sprijin financiar pentru trei festivaluri organizate de asociația ruteano-ucrainenilor în fiecare an și a fost de acord să ajute la organizarea de festivaluri teatrale ucrainene în Slovacia, în special în zone locuite de etnici ucraineni. Pe de altă parte, Ministerul ucrainean al Culturii susține un festival organizat de „Slovak Matica” și de Asociația „Ludovit Stur” din Storoznica. Comisia bilaterală a mai inițiat negocieri la nivel de experți pentru un acord de cooperare în schimburile de informații. Aceasta va promova schimburi regulate de programe de radio și TV, cooperarea agențiilor de informare ale statului, furnizarea de literatură pentru organizațiile minoritare etc.⁵⁰

În același chip, comisia a inițiat negocieri pentru un acord interguvernamental care să asigure recunoașterea diplomelor și titlurilor academice. Au fost înființate

grupuri academice de lucru cu scopul de a elabora manuale pentru școlile generale cu predare în slovacă și ucraineană. Institutul de științe Sociale din Kosice și Institutul de Sociologie din Kiev vor coopera în cercetarea cu tema „Slovacii din Ucraina și ucrainenii din Slovacia“, ale cărei rezultate urmează a fi folosite de comisia guvernamentală. Părțile au fost de acord să organizeze și să finanțeze schimburi de lungă durată: doi profesori pe an care să-și îmbunătățească limba și capacitățile pedagogice. Pentru vizite și seminarii de scurtă durată, părțile au căzut de acord să accepte 15 profesori de limbă ucraineană și slovacă în fiecare an. Ucraina a mai fost de acord să suporte financiar vizite de două luni pe an pentru circa 20 de studenți slovaci ce vor studia limba și literatura ucraineană, etc.⁵¹ În ce privește alte științe, Protocolul de Cooperare și Schimburi Academice (pentru anii 1998-2000) semnat de către Ministerele Slovac și Ucrainean ale Educației în aprilie 1998, prevede că ambele părți vor accepta 6 studenți pentru cursuri universitare integrale, 3 studenți pentru cursuri limitate și o ședere de 10 luni pe an pentru 3 cercetători.⁵²

Ajutor umanitar

În noiembrie 1998, inundații dezastruoase au lovit regiunea transcarpatică din Ucraina. Peste 1.000 de case au fost distruse, 14 oameni au murit și peste 1.000 au fost răniți în timp ce 24.000 de oameni au trebuit să fie evacuați din casele lor.⁵³ Instituțiile guvernamentale și neguvernamentale slovace precum și oamenii de rînd au dat dovadă de solidaritate cu vecinii transcarpatici, organizînd acordarea de ajutoare umanitare. Guvernul slovac a oferit un sprijin financiar în valoare de 200.000 USD și materiale de construcții pentru așezările distruse din Regiunea Transcarpatică.⁵⁴ Crucea Roșie Slovacă a organizat colecte de haine, încălțăminte, medicamente și alimente în rîndul populației slovace, care s-au ridicat la echivalentul a 200.000 USD.⁵⁵ Mișcarea Misiunea Slovacă, o organizație de caritate a Bisericii Catolice Slovace, a organizat în același chip acordarea de ajutoare. Reprezentanții orașelor și satelor din nord-estul Slovaciei au cooperat atît cu eparhia greco-catolică cît și cu cea ortodoxă în organizarea cazării temporare a copiilor proveniți din familiile care rămăseseră fără case.⁵⁶ În ansamblu, au existat multe cazuri de solidaritate ale slovacilor, dar și ale etnicilor ucraineni și ruteni din Slovacia cu oamenii loviți de inundații din învecinata Regiune Transcarpatică din Ucraina.

7. Concluzii

Pentru a recapitula, cooperarea guvernamentală în domenii cum ar fi cultura, educația și schimburile academice minoritare a devenit o trăsătură obișnuită în relațiile bilaterale începînd din 1995, cînd a fost înființată Comisia bilaterală Ucraineano-Slovacă pentru Minorități Naționale, Educație și Probleme Culturale. În același timp, trebuie remarcat faptul că mai mult de jumătate din fosta minoritate ucraineană din Slovacia, care se simte a fi ruteană, este exclusă din această cooperare.

Și, în sfârșit, chestiunea ruteană nu poate fi privită doar în contextul slovaco-ucrainean. În anii '90, au fost înființate organizații rutene în Ucraina, Slovacia, dar și în Polonia, Ungaria și România. Dacă crestele Carpaților au devenit granițe istorice naturale între statele central-europene, în schimb cei ce se identifică ca ruteni sau ucrainenii locuiesc pe ambii versanți ai Carpaților, în cinci țări. Aceasta este într-adevăr o regiune unică în Europa, unde se întâlnesc granițele a cinci țări postcomuniste. În plus, regiunile din sud-estul Poloniei, nord-estul Ungariei, nord-vestul României, sud-vestul Ucrainei și nord-estul Slovaciei sînt dintre cele mai sărace, în țările respective. Ele se află la mare distanță de capitale, care dispun de infrastructuri economice și sociale mai dezvoltate. Luînd în considerare fenomenele trecute în revistă în acest studiu, este de la sine înțeleasă nevoia unei atenții susținute pentru chestiunea minorităților din această zonă de frontieră precum și a unei priviri de ansamblu, dintr-o perspectivă internațională sau, cel puțin, central-europeană.

Traducere de Cătălin Ardelean

Note:

1. Ucraina: suprafața – 604.000 km², populația – 52 de milioane de persoane; Slovacia: 49.036 – 5.338.000.

2. Pentru mai multe detalii, vezi Popovic, Michal, *Revolucijno-demokratycne jednanna Slovan u XIX st (Alianța revoluționară și democrată a slavilor din sex XIX)*, Prešov, Bratislava: SNP, 1973.

3. Stur, Ludovit, *Slovanstvo a svet buducnosti (Slavii și viitorul lumii)*, Bratislava: Slovensky institut medzinarodnych studii, 1995, p. 150

4. Pentru mai multe detalii vezi Duleba, Alexander, *The Blind Pragmatism of the Slovak Eastern Policy. An Actual Agenda of the Slovak-Russian Bilateral Relations*, Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Occasional Paper A01, 1996.

5. Pentru interpretarea comunistă a activităților UPA în Slovacia, vezi Bajcura, Ivan, *Ukrajinska otazka v CSSR (Chestiunea ucraineană în Republica Socialistă Cehoslovacă)*, Vychodoslovesne vydavatelstvo, 1967; pentru mai multe detalii despre UPA, vezi Potichnyj, Peter J., *Pacification of Ukraine: Soviet Counterinsurgency, 1944-1956*, Fredericton, N.B.: Center for Conflict Studies, University of New Brunswick, 1987.

6. Pentru mai multe detalii, vezi de ex. Pop, Ivan și Volodymyr Halas, „Ukrajina a Zakarpatsko: dilema spolocenskej a geopolitickej strategije” (Ucraina și Transcarpatia: Dilema strategiei societale și geopolitice), în *Medzinarodne otazky*, 4, 1993, pp. 79-92; Halas, Volodymyr, „Etnos: koreni, istorija, polityka” (Naționalitate: rădăcini, istorie, politică), *Novyny Zakarpattya*, 19 hrudnya 1992.

7. Pentru mai multe informații despre istoria rutenilor, inclusiv problemele legate de identitatea, limba, religia, politica lor, vezi Magocsi, Paul Robert, *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus', 20 1848-1948*, London, Cambridge, Massachusetts: 1978, și, de asemenea, *Of the Making of Nationalities. There is No End*, Vol. I-II, New York: Columbia University Press, East European Monographs, No. DXL, 1999.

8. Vezi Bajcura, op. cit., pp. 57-58.

9. Pentru mai multe detalii, vezi *Rusini: otazky dejin a kultury (Rutenii: Probleme de istorie și cultură)*; Almanahul conferinței *Rusyns in the Period of the Slavic Revival*, susținută în Bardejovske kupele, Republica Slovacă între 15-16 octombrie, 1994), Presov: Rusinska obroda,

1994; Magocsi, Paul Robert (ed.), *The Persistence of Regional Cultures. Rusyns and Ukrainians in Their Homeland and Abroad*, (New York: Columbia University Press, East European Monographs, No. CCCLXV, 1993; Magocsi, Paul Robert, *Of the Making Nationalities*, op. cit.; Gajdos Marian, Stanislav Konecny și Mikulas Musinka, *Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstorocia (Rutenii/Ucrainenii în oglinda unei jumătăți de secol)*, Prešov, Uzhorod: Universum, 1999 etc.

10. Vezi Z *dejin ceskoslovensko-ukrajinskych vzťahov* (Din istoria relațiilor cehoslovaco-ucrainene), Bratislava: SAV, 1957.

11. Vezi Kadlec, Karel, *Podkarpatska Rus (Rutenia Subcarpatică)*, Praha: 1920; Krofta, Kamil, *Podkarpatska Rus a Československo (Rutenia Subcarpatică și Cehoslovacia)*, Praha: 1935 etc.

12. Vezi Zatkovic, Gregory, *Expose dr G.I Zatkovica, byvseho gubernatora Podkarpatskoji Rusi (Expozeu al Dr. G.I Zatkovic, fost guvernator al Ruteniei Subcarpatice)*, Homstead: 1921.

13. Vezi Hancyn, Volodymyr, *Avtonomistycni tendenciji na Zakarpatti v XIX i XX st (Tendințe autonomiste în Transcarpatia în secolele XIX și XX)*, în *Ukrajinski Karpaty (Carpații Ucrainenii; Materialele conferinței Ukrainian Carpathian Mountains: Nationality, History, Culture)*, Uzhgorod: Karpaty, 1993, pp. 145-152; Kozminski, Michal, *Polska i Wegry przed druga wojna swiatova (Polonia și Ungaria înainte de cel de-al doilea război mondial)*, Warszawa: 1970 etc.

14. Pentru o analiză comprehensivă a statutului Ruteniei Subcarpatice din Cehoslovacia interbelică și, de asemenea, pentru agenda de atunci a relațiilor slovaco-rusine, vezi Magocsi, Paul Robert, *The Shaping of a National Identity*, op. cit. – în ediția ucraineană (1994), pp. 118-150; Svorc, Peter, *Zakarpatsko v rokoch 1918-1946 (Transcarpatia în anii 1918-1946)*, în Duleba, Alexander (ed.), *Zakarpatsko (Transcarpatia)*, Bratislava: Slovensky institut medzinarodnych studii, 1995, pp. 119-150 etc.

15. Pentru istoria statului slovac din perioada celui de-al II-lea război mondial, vezi Kirschbaum, Joseph, *A History of Slovakia. The Struggle for Survival* (1995).

16. Pentru mai multe informații, vezi Vehes, Mykola and Volodymyr Zadorozny, *Velyc i trahedija Karpatskoj Ukrajiny (Măreția și tragedia Ucrainei Carpatice)*, Uzhgorod: Karpaty, 1993.

17. Vezi Deak, Ladislav, *Hra o Slovensko (Jocul cu miză Slovacia)*, Bratislava: SAV, 1991.

18. Vezi Potichnyj, Peter J., *Ukrainians in World War II Military Formations: An Overview*, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1986).

19. Vezi Sandor, Vikentiy, *Pryjednanna Karpatskoj Ukrajiny do Ukrajinskoji RSR (Unificarea Ucrainei Carpatice cu Republica Sovietică Socialistă Ucraina)*, în *Ukrajinski Karpaty*, op. cit., pp. 574-581; Gajdos, Marian, *Pripojenie Zakarpatskej Ukrajiny k ZSSR a Ukrajinska narodna rada Prjasevsciny (Unificarea Ucrainei Transcarpatice cu Uniunea Sovietică și Consiliul Național Ucrainean al Regiunii Prešov)*, în: *Rusini: Otazky dejin a kultury*, 1994, op.cit., pp. 105- 116, etc.

20. Vezi Paukovic, Vladimir, *Etnicka struktura Slovenska jej vyvoj, demograficke a socialne charakteristiky (Structura etnică a Slovaciei, evoluție, caracteristici demografice și sociale)*, în *Sociologia*, 26, 1994.

21. Pentru „argumentele rutene”, vezi *Rusini. Ohrozena mensina? (Rutenii. O minoritate periclitată?)*;

O serie de articole publicate drept tema lunii) în OS, iunie 1997/2, pp. 33-54.

22. Vezi *Programme Statement of the Provisional (Transitional) Government of Subcarpathian Rus'* (2 august 1993).

23. Citat în Belousov, Sergej, *Sjednotenie ukrajinského naroda v jedinom ukrajinskom state (Unificarea națiunii ucrainene într-un stat ucrainean)*, Bratislava: SAV, 1953, p. 147.

24. Program Statement..., op. cit.

25. Citat în Matejovic, Robert, *Autonomia, ci dokonca nezavislost? (Autonomie sau chiar independență?)* în „Pravda”, 9 decembrie 1993; vezi de asemenea eseuul intitulat *Long Live Ruthenia!* Despre chestiunea rusină și impresia despre interviul cu Prof. Turianiția luat de Timothy Garton Ash, vezi volumul acestuia din urmă: *History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990s* (Harmondsworth: Penguin Books, Ltd., 1999), pp. 376-381.

26. Pentru „argumentele ucrainene”, vezi, de exemplu, Panciuk, May, *Political Rusynism in Ukraine*, în *Political Thought*, 2-3, 1995, pp. 232-238; Mysanyc, Oleksa, *Karpaty nas nerozluat* (Carpații nu ne vor despărți), Uzhorod: Sribna Zemlya, 1993, etc.

27. Declarație făcută de K. Zatulín în timpul conferinței internaționale „Russia and Central-Eastern Europe”, susținută în Moscova în ianuarie 1995. Pentru materialele prezentate la conferință, vezi *Russia and Central Europe in the New Geopolitical Realities*, Moscow: Institute of International Economic and Political Studies, Russian Academy of Sciences, 1995.

28. Pravda, 22 februarie 1994.

29. *Vyvoj narodnostneho zlozenia obyvatelstva v Slovenskej republike v rokoch 1991-1995 (Evoluția componenței etnice a populației Republicii Slovacie în 1991-1995)* în *Informacny bulletin*, Nr. 8, Bratislava: Slovenska informacna agentura, 1997.

30. Pentru statisticile austro-ungare și cehoslovace de dinainte de cel de-al II-lea război mondial, vezi Magocsi, Paul Robert, *The Shaping of a National Identity...* op. cit.; pentru statistica cehoslovacă de după cel de-al II-lea război mondial, vezi Gajdos, Marian și Stanislav Konecny (editori), *Etnicke minority na Slovensku. Historia, sucasnost, suvislosti (Minoritățile etnice din Slovacia. Istorie, prezent, factori)*, Kosice: Spolocenskovedny ustav SAV, 1997, pp. 69-93.

31. Pentru mai multe informații, vezi studiile scrise de Marian Gajdos, *Rusini (Ukrajinci) na Slovensku po roku 1989 (Rutenii (ucrainenii) din Slovacia după 1989)*, în Gajdos Marian și Stanislav Konecny (editori, 1997), op. cit., pp. 82-93; *Rusini (Ukrajinci) v podmienkach transformacie spolocnosti 1989-1995 (Rutenii (ucrainenii) în condițiile schimbării din 1989-1995)*, în Gajdos, Marian și Pavol Matula (editori) *Niektore otazky vyvoja narodnostnych mensin na Slovensku (Cîteva probleme ale evoluției minorităților naționale din Slovacia)*, Kosice: Spolocenskovedny ustav SAV, 1997, pp. 180-192; *Rusini. Nova mensina na Slovensku? (Rutenii. O nouă minoritate în Slovacia?)*, în Bacova, Viera și Zuzana Kusa (editori) *Identity v meniacej sa spolocnosti (Identități într-o societate în schimbare)*, Kosice: Spolocenskovedny ustav SAV, 1997, pp. 127-136.

32. Ar trebui remarcat faptul că statisticile cehoslovace includ în această categorie și persoanele care s-au declarat ruși și ucraineni, care au imigrat în Slovacia după primul război mondial.

33. Gajdos Marian și Stanislav Konecny (editori, 1997), op. cit., p. 83.

34. Vztahy Slovakov a narodnostnych mensin v narodnostne zmiesanych oblastiach Slovenska.

Z vysledkov sociologickeho vyskumu (Relațiile dintre slovaci și minoritățile etnice în regiunile mixte din punct de vedere etnic din Slovacia. Rezultatele Studiului sociologic), Kosice: Spolocenskovedny ustav SAV, May 1990), p. 27.

35. *Statistical Yearbook of the Slovak Republic 1998*, Bratislava: Statistical Office of the Slovak Republic, 1998, p. 526.

36. Pentru mai multe informații, vezi Konecny, Stanislav, *K niektorým otazkam pravoslavizacie na Slovensku v roku 1950 (Despre cîteva probleme ale ortodoxizării din Slovacia*

în anii '50), în Rusini: *otazky dejin a kultury (Rutenii: Probleme de istorie și cultură)*, Presov: Rusinska obroda, 1994, pp. 125-133; Magocsi, Paul Robert, *Rusyny na Slovensku (Rutenii din Slovacia)*, Prešov: Rusinska obroda, 1994, pp. 48-57.

37. Vezi *Legal Status of Registered Churches and Religious Societies in the Slovak Republic*, Bratislava: Ministry of Culture of the Slovak Republic, 1997.

38. Vezi M. Gajdos – S. Konecny (editori, 1997), op. cit., p. 85.

39. Pentru mai multe detalii, vezi, de ex. Musynka, Mykola, *Politicnyj Rusynism na praktyci (Rutenismul politic în practică)*, Chrest: 1992; Musynka, Mykola, *Seminar dla izbrannykh (Seminar pentru cei aleși)*, Presov: Nove Zyttya, supliment la nr. 49/1992); Stec, Mykola, *Do pytannya "rusynskoji" literaturnoji movy (Despre chestiunea limbii literare „rutene”)*, Prešov: Sojuz Rusyniv-Ukrajinciv CSFR, 1992); Vanat, Ivan, *Do pytannya pro tak zvanu ukrajinizaciju rusyniv Pryasivscyny (Despre chestiunea așa-zisei ucraînizări a rutenilor din regiunea Prešov)*, Prešov: Nove Zyttya, supliment la nr. 50-51/1993); Stec, Mykola și Yuriy Mulycak, *Analiz norm t.zv. rusynskoji movy (Analiza normelor așa-zisei limbi rutene)*, Presov: Sojuz Rusyniv-Ukrajinciv CSFR, 1992; *Rusyns in Slovakia Fighting for their Rights*, CTK: April 21, 1998, etc.

40. Ministerul Educației al Republicii Slovace, 1998.

41. Jevtuch, Volodymyr, Josyp Isyp și Serhij Suhlobin, (editori), *Etnopolitycna sytuacia v Ukraini: sprobny naukovoi interpretacii (Situția etno-politică din Ucraina: încercare de interpretare științifică)*, Kiev: Institut sociolohii AN Ukrainy, 1993, p. 30.

42. Haraksim, Ludovit, *O minulosti Slovakov na Zakarpatsku (Despre trecutul slovacilor în Transcarpatia)*, în Cani, Ladislav (ed.), *Slovaci na Zakarpatskej Ukrajinie (Slovacii din Ucraina Transcarpatică)*, Bratislava: Dom zahraničných Slovakov, 1998, pp. 9-17, aici p.13.

43. Hajnis, Jozef, „Spolkova cinnost a duchovny život Slovakov na Zakarpatskej Ukrajinie” (Acțiunile comunitare și viața spirituală a slovacilor din Ucraina Transcarpatică), în Cani, Ladislav (ed.), op. cit., p. 126.

44. Makara, Mykola și Ivan Myhovyc, *Karpatamy poridneni. Narys etnopolitycnoi istorii i sucesnoho stanu ukraïnsko-slovakych vzajemyn (Legăți de către Munții Carpați. Schiță a istoriei etno-politice și a stării actuale a relațiilor ucraineano-slovice)*, Uzhgorod: Uzhgorodsky universitet, Instytut sociolohii NAN Ukrainy, 1997), p. 62.

45. Vezi Hajnis, op. cit.

46. Vezi citatul din declarația lui A. Zlenko (nota de subsol nr. 27).

47. *Protokol druhoho zasidanna Dvostoronnoi ukraïnsko-slovakoi komisii z pytan nacionalnykh mensyn, osvity i kultury (Protocolul celei de-a doua sesiuni a comisiei ucraineano-slovice pentru minorități naționale, educație și probleme culturale)*, Bratislava: octombrie 22-24, 1996.

48. Protocolul celei de-a patra sesiuni susținută în Presov, în 8-9 decembrie 1998.

49. Pentru mai multe informații, vezi Sutaj, Stefan și Milan Olejnik, *Slovak Report*, în: Kranz, Jerzy și Herbert Kupper (ed.), *Law and Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection After 1989*, Warsaw: Center for International Relations, 1998), pp. 269-321.

50. Protocolul sesiunii a patra a Comisiei..., op. cit.

51. Ibidem.

52. Vezi *Protokol miz Ministerstvom osvity Ukrainy ta Ministerstvom osvity Slovakoi Respubliky pro spivrobotnyctvo ta obminy v haluzi osvity na 1998-2000 roky (Protocolul Ministerului Educației al Ucrainei și al Ministerului Educației al Republicii Slovace cu privire la cooperarea și schimburile academice pentru anii universitari 1998-2000)* (semnat în Kiev în 18 aprilie 1998).

53. *Pravda*, 6 februarie 1999.

54. Informație dată de Ambasada Ucrainei în Republica Slovacă.

55. *Pravda*, 6 februarie 1999.

56. SME, 23 ianuarie 1999.

*

Alexander DULEBA (1966) este directorul Centrului de Cercetare al Asociației pentru Politicile Externe Slovace. A obținut titlul de doctor în științe politice al Institutului pentru Științe Politice al Academiei Slovace de Științe în 1988. Între 1993-1995 a fost analist în cadrul Institutului Slovac pentru Studii Internaționale din cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Slovace. Din 1995 a lucrat ca cercetător în cadrul Centrului de Cercetare al Asociației pentru Politicile Externe Slovace al cărui director a devenit în 2000. Printre publicațiile sale mai recente se numără: *Regional Integration in the East and West: Challenges and Responses*, co-editor (2005); *Foreign Policy of Slovakia after NATO and EU Accession*, co-editor (2004); *Eastern Policy of the Enlarged European Union. A Visegrad Perspective*, co-editor (2003); *Ukraine and Slovakia* (2000).

Alexander Duleba, *The Rusyn Question and Minorities in Slovak-Ukrainian Relations*, studiu publicat cu permisiunea autorului.